MUSEET FOR THY OG VESTER HANHERRED

KULTURHISTORISK RAPPORT

THY 3905

Refsbøl I. Hurup sogn, Refs herred, lokalitetsnr. 110606 – 96

Undersøgelse 2009-2010 af del af en boplads fra førromersk jernalder

Undersøgelsens forhistorie

I forbindelse med kommunal udstykning af et kommende erhvervsområde syd for Bredgade i Hurup blev der i 2001 foretaget en forundersøgelse af hele matriklens areal (Refs by 11b). Her fremkom i alt tre lokaliteter fra ældre jernalder, århundrederne omkring Kristi fødsel: Refsbøl I – III (THY 3905 – 3907). På planen nedenfor ses søgegrøfterne markeret med sort og de enkelte udvidelser foretaget under forundersøgelsen markeret med blåt.

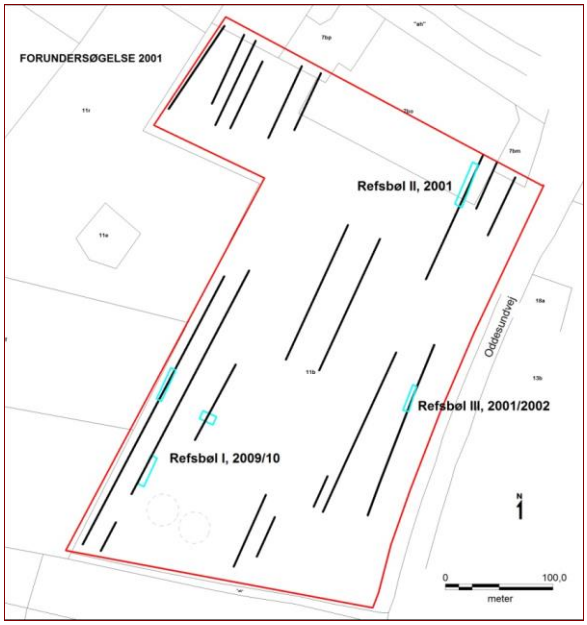

Pladsen Refsbøl II omfattede et enkelt hus, som blev undersøgt i forbindelse med forundersøgelsen. Refsbøl III var den vestlige udløber af en større plads, der strækker sig mod øst, afbrudt af Oddesundvej.

Ved Refsbøl I, længst mod vest, blev der ved forundersøgelsen fundet stolpehuller fra huse, men også lidt bevaret kulturlag, som gav mulighed for at finde bevarede gulvlag m.m. Undersøgelsen blev i 2001 udskudt, men i perioden oktober 2009 - juli 2010 blev den del af bopladsen, der lå inden for udstykningsområdet, udgravet af Museet for Thy og Vester Hanherred med Mette Roesgaard Hansen som daglig udgravningsleder.

Topografi og fortidsminder i området

Udsigt fra bopladsen mod syd. De to vandhuller er små lavninger, der er gravet dybere ved lertagning eller lignende.

Bopladsen ligger på et højdedrag i det kuperede landskab, som isen efterlod efter sidste istid. I ældre jernalder, indtil ca. 400 e.Kr., lå bopladserne tæt i området, og mange blev liggende på samme sted gennem flere hundrede år. Da husenes vægge var bygget af græstørv, blev stedet efterhånden som en lagkage med den ene husaflejring oven på den anden.

En af de mest berømte af disse byhøje, som de kaldes, er Ginnerup-bopladsen, som kun ligger få hundrede meter øst for Refsbøl.

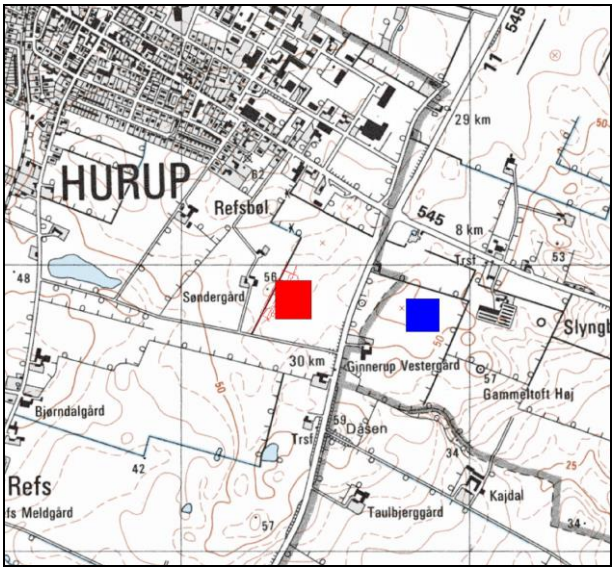

4 cm kort med bopladsen Refsbøl I (rød firkant) og den klassiske Ginnerupboplads (blå firkant). Copyright Kort- og Matrikelstyrelsen

Ved Ginnerup undersøgte Nationalmuseet i 1920'erne og 1930'erne flere huse, der var brændt ned i oldtiden og derfor rummede en mængde fund og detaljer, som man normalt ikke finder. På østsiden af Oddesundvej, lige ud for Refsbøl I, ses en sten, som er sat til minde om udgravningerne.

Mindesten for udgravningerne ved Ginnerup

Bopladsen Refsbøl I er ikke en byhøj som Ginnerup. Her har der kun ligget huse i et enkelt lag, de fleste formentlig nogenlunde samtidigt. Efter ret kort tid er bopladsen blev forladt, og beboerne er flyttet – måske østpå til Ginnerup?

Bopladser som Refsbøl I er almindelige i andre dele af landet, men der er kun undersøgt dele af nogle få af dem i Thy. Derfor er Refsbøl I bopladsen vigtig for forståelsen af jernalderens bebyggelsesmønster i området.

Undergrunden på stedet består af moræneler, der flere steder viste sig at indeholde lag af myremalm, der i både i jernalderen og senere blev brugt til udvinding af jern. Det gav forhåbning om, at der kunne være spor efter udvinding af jern på pladsen, men egentlige jernudvindingsanlæg blev ikke fundet. Derimod var der spor efter smedning, og måske har myremalmen været anvendt ved tekstilfremstilling.

Naturligt myremalm ses som et gulbrunt lag under pløjelaget.

Udgravningens forløb og metode

Det meste af bopladsen var stærkt nedpløjet, og kun enkelte steder var der bevaret lidt af de forhistoriske muldlag. Derfor kunne pløjejorden relativt hurtigt graves væk med en stor gravemaskine, så den lyse, lerede undergrund kom frem. Den var fuld af mørke pletter – spor efter hullerne til de træstolper, som bar taget i jernalderhusene. Store pletter skyldtes gruber, der var gravet ned i undergrunden.

Pløjelaget graves væk med maskine. I forgrunden ses en grube som en stor, mørk plet, hvoraf en del er udgravet.

Som regel var de mørke pletter i undergrunden de eneste spor, der var tilbage efter husene, men der blev fundet et enkelt hus med bevarede rester af vægge, lergulv og ildsted, som viser hvordan de øvrige huse har set ud.

Mørke pletter fra stolpehuller i et hus, synlige efter at pløjelaget er gravet væk. Kanterne er trukket op med mel.

Pletterne blev målt ind med en professionel gps, og ved hjælp af et computerprogram kunne der meget hurtigt laves et regulært kort over hele udgravningen med alle anlæg, cf. planen side 5. På denne måde kan man få et overblik over bopladsen og dens struktur, som ikke er muligt ved byhøjene, hvor udgravningen af et enkelt hus kan tage flere uger. Til gengæld får man i byhøjene en mængde detaljer vedr. husindretning m.m., som mangler ved de store undergrundsflader. De to typer af bopladser supplerer således hinanden.

Blandt de mange mørke pletter var der nogle, som kunne se ud til at stamme fra gruber, der havde med jernhåndtering at gøre, og der blev gjort meget ud af de naturvidenskabelige analyser for at skaffe mere viden på dette punkt.

Resultaterne af undersøgelsen

Ved undersøgelsen blev der i alt afdækket 14.000 m2. I dette store område blev der registreret omkring 1.600 mørke pletter og aftegninger, hvoraf en del dog ikke kunne tolkes eller var opstået naturligt. Af de mange pletter kunne der udskilles grundplanerne af 27 huse, der lå spredt over området, men ordnet i rækker, der gik omtrent øst-vest. Blandt de mange stolpehuller, som ikke passede ind i husplanerne, blev en del tolket som indhegninger, der hørte til de forskellige gårde. Også dette er et nyt fænomen i Thy. Se planen over huse og hegn på bopladsen, nedenfor.

Husene var af vekslende størrelse. Det største har været ca. 14,5 m langt og 4,8 m bredt indvendig, d.v.s. med ca. 100 m2 under tag, mens det mindste kun var ca. 5,5 m langt og ca. 4,5 m bredt. Her var der kun ca. 25 m2 under tag, men alligevel er der spor efter, at huset kan have været delt i to dele med bolig i vestenden og en ganske lille stald i øst. Nogle af de mindre huse kan dog også have været værkstedshuse o. lign. Husenes konstruktion og indretning var meget ensartet og lignede husene på Ginnerup bopladsen og i andre byhøje. Derfor er det muligt at ”sætte kød” på det magre skelet, som stolpehullerne i sig selv udgør.

Rekonstruerede jernalderhuse på Heltborg Museum.

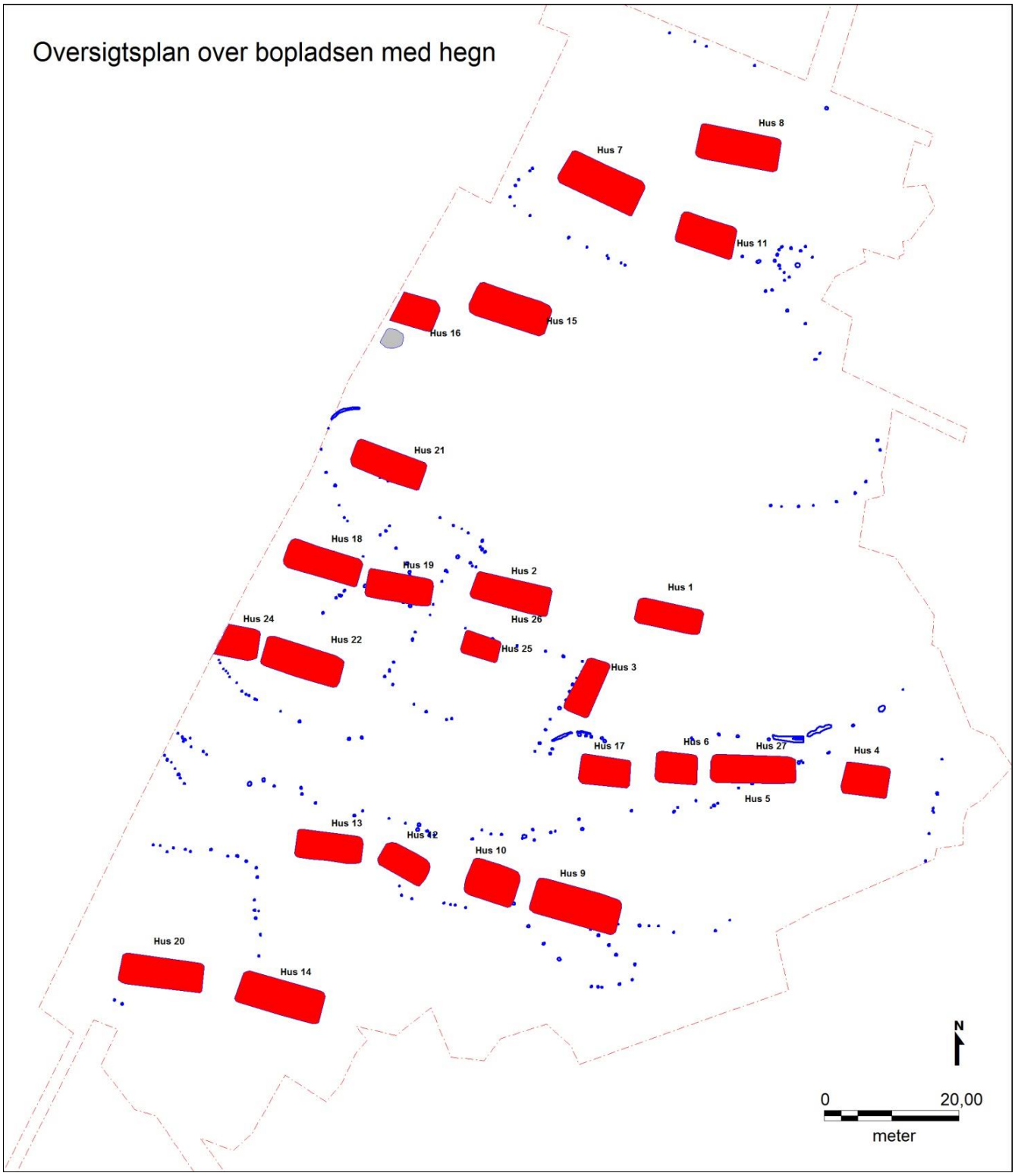

Plan over den udgravede del af Refsbøl I-bopladsen. Husenes omrids er vist med rødt. Stolpehuller, der er tolket som hegn, er vist med blåt. I enkelte tilfælde har to huse ligget på samme sted, men de allerfleste kan udmærket have ligge der nogenlunde samtidig. Bortset fra et enkelt hus vender de alle mere eller mindre Ø-V som det stadig ses på landet i Thy.

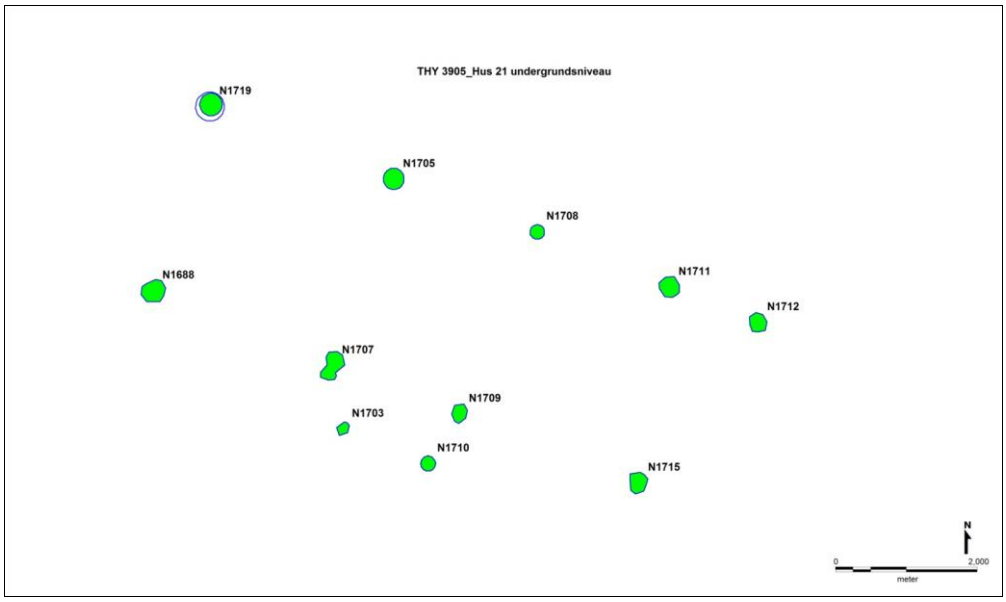

Plan over stolpehuller i hus 21. De stolper, der bar taget, stod på to rækker med retning NV-SØ. Mod syd ses to mindre stolper, der markerer sydindgangen. Nordindgangen ses på planen nedenunder.

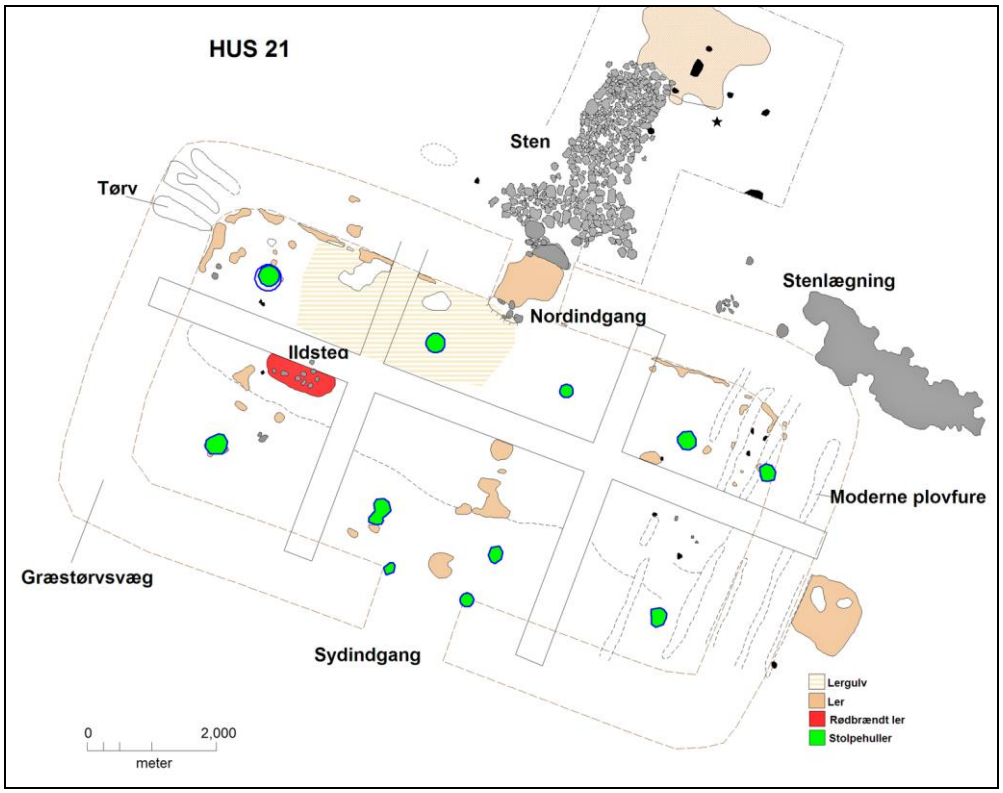

Det samme hus, hvor man også ser de bevarede rester af vægge, gulv og ildsted (rødt) samt omgivende stenlægninger, der er vist med gråt. Den korsformede aftegning i huset er balke, som udgraverne har ladet stå for at kunne se lagene. Tre aflange tørv i græstørvsvæggen ses ved det nordvestlige hjørne, og kanten af lergulvet langs indervæggen ses som en stribe af orange pletter. På grund af væggens tykkelse bliver der et lille vindfang foran hver yderdør. Østenden af huset var gennempløjet i moderne tid og kan have været længere end vist her.

Husene
Alle husene var treskibede, d.v.s. at taget blev båret af to rækker kraftige stolper, der stod på langs ned gennem huset. Desuden kunne man ved mange huse se to stolper i hver indgang.
Ved et af husene, som havde været dækket af et lidt tykkere jordlag end de øvrige, var en del af det lerstampede gulv og græstørvsvæggene bevaret sammen med ildstedet og en smuk stenbrolægning, der førte op til nordindgangen, se planer over hus 21 ovenfor.
Næsten alle husene har været bygget over samme skabelon med ildsted og beboelse i vestenden og stald eller lignende i østenden.
Midt i begge langvægge sad to indgange over for hinanden og adskilte de to dele af huset. I Sydthy gjorde man meget ud af de stenlagte stier på bopladsen, som det også ses ved hus 21. Der har uden tvivl været mange af den slags brolægninger på pladsen, men de fleste er pløjet væk. Ved Vestervig kirke kan man se en lille del af en boplads fra omtrent samme tid, hvor alle husene er omgivet af smukke stenlægninger.

En del af brolægningen nord for hus 21. Set fra nord. Den store sten allerøverst i billedet lå i husets nordindgang.

Bønder og håndværkere
Beboerne på Refsbøl I har først og fremmest været bønder, der levede af korndyrkning og kvægavl ligesom andre jernalderbønder i Thy, men på Refsbøl I er der også spor efter håndværk. I forbindelse med enkelte af anlæggene fandtes hammerskæl, der ser ud til at stamme dels fra smedning, dels fra svejsning og rensning af luppejern. Der kunne dog ikke peges på et enkelt sted, hvor der er foretaget jernforarbejdning, men fundene tyder på, at der er foregået smedevirksomhed på pladsen.
I et af husene, hus 22, blev der fundet en esse – en lille, skålformet fordybning med en overflade af hårdtbrændt ler, myremalm og aske. Omkring og under essen fandtes varmepåvirket myremalm indlejret i ler.

Esse i hus 22.

I området blev der fundet naturligt forekommende myremalm af god kvalitet med et tilstrækkelig højt jernindhold til, at der kunne fremstilles jern fra det, men det kunne ikke bevises at der er foregået jernudvinding på pladsen.
Et karakteristisk stadium i jernfremstilling er ristning af myremalmen, hvorved den bliver magnetisk. Der blev fundet små mængder af ristet myremalm, og en af de mange gruber kan muligvis have været brugt til ristning af malmen. Dette i sig selv er dog ikke nok til at sige, at der har fundet jernudvinding sted.

Grube, der kan have stået i forbindelse med ristning af myremalm.

Myremalm kan imidlertid bruges til andet end jernfremstilling. Det kan også bruges til fremstilling af farvepigment, f. eks. til brug ved rødfarvning af tekstiler. Det er et emne, der ikke er særlig godt belyst, men netop på Ginnerup-bopladsen, tæt øst for Refsbøl I, blev der i et nedbrændt hus fundet en lerkrukke med frø af farveplanten vajd, der er brugt til blåfarvning af bl.a. tekstiler.
To stolpehuller, der er fundet på Refsbøl I i det samme hus som essen, er måske et tegn på tekstilfremstilling: Under selve essen og to meter sydøst for den fandtes to ekstra dybe stolpehuller liggende i husets midterakse. Se plan over huset nedenfor på side 9.
Afstanden passer med bredden af den tids væv, som man ellers så godt som aldrig finder spor af. Det er ikke umuligt, at der i huset på et tidspunkt har været vævet og farvet uldstøj, og at denne aktivitet senere er byttet ud med smedning. Det kan ikke bevises, men begge aktiviteter må have hørt til de normale beskæftigelser på jernalderens bopladser. Enkelte heldige fund viser, at jernalderens mennesker holdt af farver og af at udsmykke deres brugsgenstande, så måske har man vævet smukke, farvede stoffer på Refsbøl I bopladsen.

Datering

I forbindelse med flere af husene blev der fundet lerkarskår, som viser, at pladsen hovedsagelig var bebygget i århundrederne lige før Kristi Fødsel, i den periode, der kaldes førromersk jernalder, sml. tidstavlen bagest. Det er efter alt at dømme lidt tidligere end Ginnerup-bopladsen, der, så vidt man kan dømme, først begynder omkring Kristi fødsel. Folkene på Refsbøl I og Ginnerup har altså ikke været naboer, og bebyggelsen ved Refsbøl udviklede sig helt anderledes end ved Ginnerup. Det er en af de ting, der gør den til en vigtig ny brik i puslespillet over Thys oldtid, som aldrig bliver færdigt, men hele tiden får tilføjet nye detaljer.

Kvindedragt fra ældre romersk jernalder, rekonstrueret på baggrund af et gravfund fra Lønne Hede. Tegning: Flemming Bau.

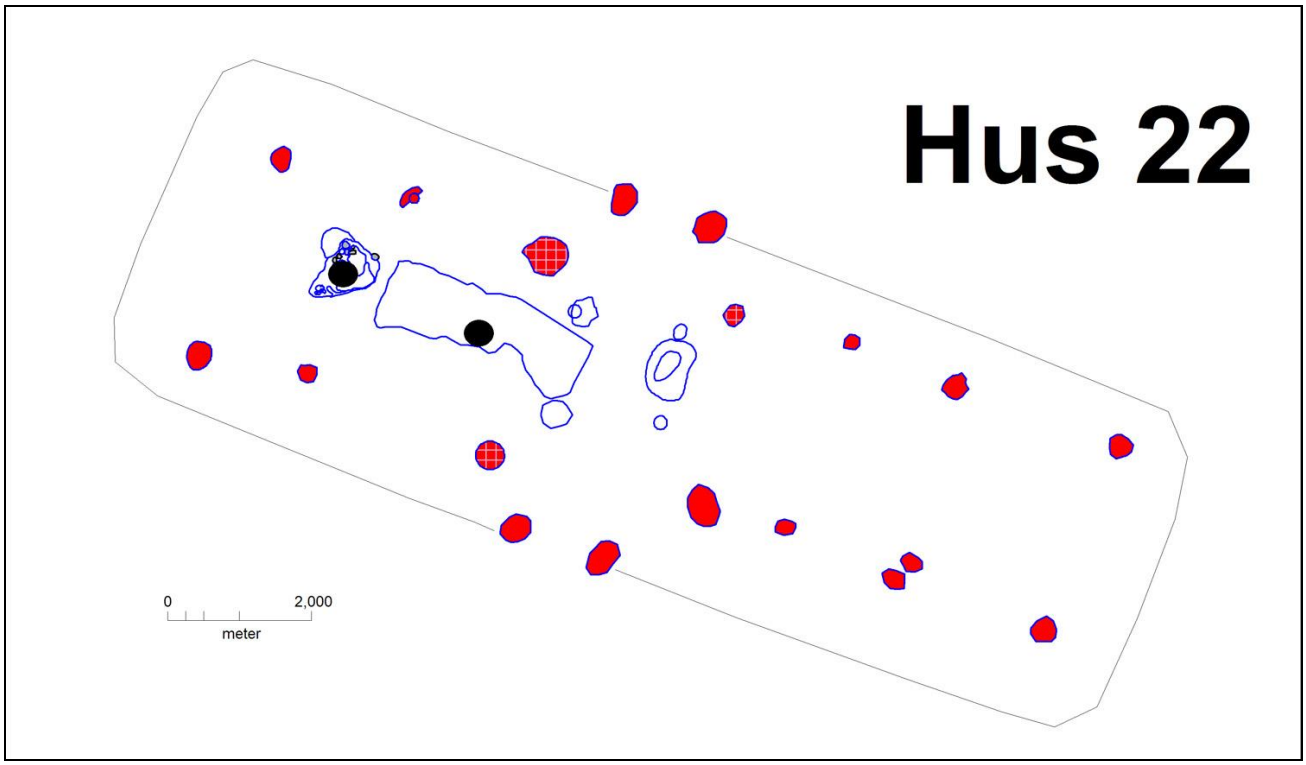

Plan over hus 22. Stolpehuller i huset er røde, de to sorte markeringer er stolperne til den mulige væv. Den nordvestligste af de to stolper sidder lige under essen. Der var ingen spor efter væggene, men indervæggenes forløb er antydet på baggrund af indgangsstolperne.

Udgravningens data
Journalnr. : THY 3905
Lokalitetsnr. : 110606-96
Lokalitetsnavn : Refsbøl I
Bygherre: Thisted kommune
Deltagere: Cand.mag.Mette Roesgaard Hansen (daglig leder, beretningsansvarlig), mag.art. Camilla Haarby Hansen, cand.mag. Olga Sjöstrand, cand.mag. Mathias Søndergård.
Gravemaskine : J. & K. Kappel, Ydby
Fund og dokumentation på Museet for Thy og Vester Hanherred
Undersøgelsen er betalt af bygherren

Rapport
Anne-Louise Haack Olsen,
Museet for Thy og Vester Hanherred.

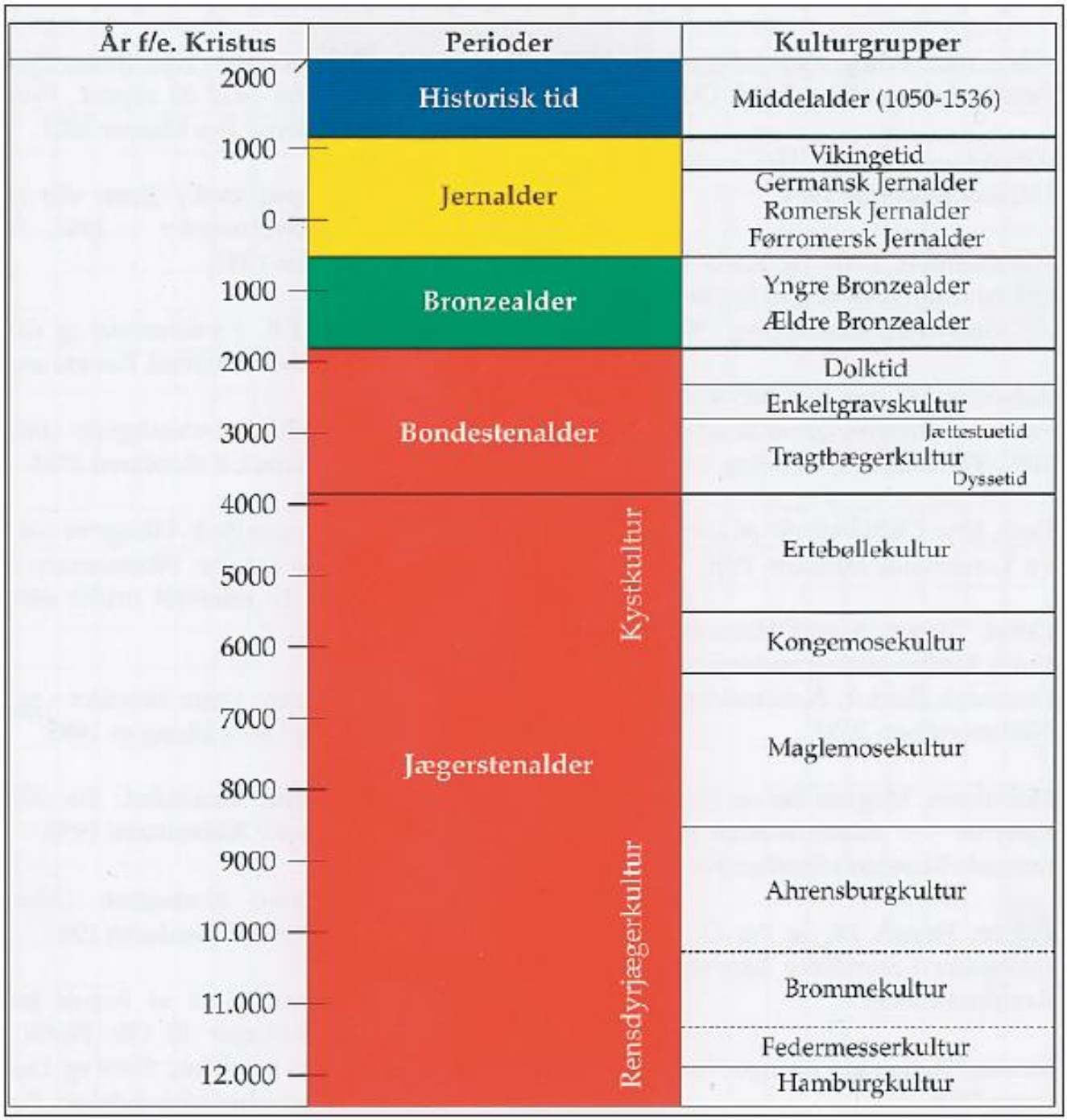

Tidstavle. *Bopladsen Refsbøl I var beboet i førromersk jernalder, antagelig først og fremmest den senere del, mellem 200 f. Kr. og år 0. På dette tidspunkt var Romerriget på stærk fremmarch i Europa, og selv om Danmark forblev en del af det Frie Germanien, var den romerske indflydelse så tydelig, at det har givet navn til den efterfølgende periode – den romerske jernalder.*